

Л.В. ПІВНЬОВА
м. Черкаси, Україна

СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕРМІНОПОЛЯ ТУРИЗМУ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті визначено типові ознаки термінополя, зацентовано увагу на його компонентах; окреслено основні вимоги до ядра та периферії термінополя туризму; виокремлено найзагальніші тематичні групи.

Ключові слова: термін, термінологія, терміносистема, термінологічне поле, ядро та периферія термінополя. лексико-семантична група, тематична група.

Процес формування туристичної термінології нерозривно пов'язаний із виникненням та еволюцією самого туризму як найважливішого просторово-географічного, соціокультурного й виробничо-економічного явища. У той же час структура туристичної лексики є в певному сенсі дзеркальним відображенням сучасної структури туризму. Польовий підхід покликаний окреслити системні зв'язки спеціальної лексики туристичної індустрії, що недостатньо вивчена лінгвістами. Актуальність розвідки зумовлена необхідністю накопичувати емпіричні дані для теоретичних узагальнень у галузі термінознавства та лінгвістики фахових мов.

Мета статті – визначити основні характеристики поля, окресливши поняття «термінологічне поле» й описавши польову структуру лексики туризму в українській мові.

Загальновідомо, що терміносистема для терміна є полем, до якого той належить і в межах якого реалізується. Термінополе – це лінгвістичне середовище побутування терміна, усередині якого він наділений усіма характерними ознаками, царина штучно окреслена й захищена від стороннього проникнення [14, с. 110]. Поле, за спостереженнями Г.С. Щура, – спосіб існування угруповань лексичних елементів, притаманних різним рівням мови, що мають загальні (інваріантні) властивості поряд з ознаками, що відрізняють ці мовні одиниці одну від одної [13, с. 68]. Кожна термінолексема належить до певного термінологічного поля «сфери існування терміна, де він має всі ознаки». Розгортаючи цю думку, О.В. Суперанська зазначала, що в межах цього поля термін-слово «набуває точності, однозначності», отже, «на відміну від звичайного лексичного поля, у термінополе входить не загальна, а спеціальна лексика, співвіднесена зі спеціальними поняттями» [10, с. 112]. Полем визначають ядерно-периферійну структуру в мові, наголошуючи на тому, що семантична будова таких структур «утворена не за ознаками бінарної опозиції (релевантність – нерелевантність), а за принципом градування – ступеня виявлення ознак із центром, що складається з ознак високого ступеня детермінованості, і периферії – явищ із високим рівнем варіативності» [3, с. 65].

Підсумовуючи пошуки науковців, Л.О. Морозова констатує, що «термінополе – це уніфікована за системною організацією багаторівнева класифікаційна

структура, яка об'єднує терміни сфери однорідної професійної діяльності» [6, с. 118]. Поза цим полем термін набуває конотативного значення як звичайна лексична одиниця та перестає бути терміном. Термінологічне поле з часом може зазнавати змін – через появу нових одиниць чи втрату старих, а також міграцію термінів у межах самого поля.

У термінополі є своє ядро, базові компоненти якого обов'язкові, домінуючі; це найуживаніші слова, що є носіями основних значень та мають значну психологічну вагу для респондентів. Крім того, вони стилістично нейтральні й відзначені підвищеною лексикографічною частотністю. Ядро формується навколо інваріантної лексеми (архісеми, домінування), яка має низку найхарактерніших семантичних ознак для вираження інтегрального значення усього поля. Терміни-ядра, на переконання Л.Б. Ткачової, є основою для створення термінологічної системи, оскільки несуть в собі основне інформаційне навантаження [11, с. 45]. Елементи ядерної зони позначають родові поняття, у той час як елементи периферійної зони виражають видові поняття; ядро є інформаційним центром усього поля; для елементів ядерної зони характерне найбільше функціональне навантаження, на відміну від елементів периферійної [7, с. 44].

При цьому варто пам'ятати, що лексеми, що перебувають на периферії одного поля, можуть входити до ядра іншого й навпаки; різні поля іноді накладаються одне на одне, утворюючи зони переходів.

Периферія є важливим складником поля, оскільки «містить одиниці, що є найвіддаленішими за своїм значенням від ядра. Вони деталізують та конкретизують основне значення поля. Польовий принцип організації системи мови свідчить про обов'язкову наявність периферії у кожному полі. Жодне мовне явище не може складатися лише з ядра, оскільки периферія є таким же повноправним елементом лексичного значення, як і ядро» – підкреслює Н.Я. Гешко [2, с. 76].

Елементи поля мігрують, перебуваючи в постійному русі, одні залишають систему, а інші входять до неї, що зумовлює утворення розмитих, дифузних меж. Це пов'язано, перш за все, з розвитком науки, яку обслуговують відповідні терміни. Унаслідок зміни в структурі знання може статися реорганізація поняттєвої системи, а отже, термінополя.

У сучасному мовознавстві не існує однозначного трактування поняття поля і принципів групування слів у ньому. Через нечіткий характер меж поля виникають певні складнощі щодо критеріїв та методів відбору одиниць. Встановлення інвентарного складу почасти відбувається довільно та має суб'єктивний, умовний характер. Аналіз терміносистеми туризму дозволяє схарактеризувати її як складну, відкриту й гетерогенну систему, що зазнає постійного впливу інших терміносистем.

Зокрема найбільшу кількість суміжнонаукових номінацій термінологія туризму має з такими терміносистемами: готельно-ресторанна справа, транспортна сфера, географія, індустрія дозвілля тощо.

Гетерогенність полягає в різноманітності її складників, де значну частку становлять іншомовні назви, одиниці різної граматичної структури, одиниці з різним ступенем точності семантики (терміни і терміноїди), конкретності позначуваного поняття (терміни й номени), з різною прагматичною спрямованістю (терміни й професійні жаргонізми).

Вивчення будь-якого термінологічного поля, у тому числі терміносистеми туризму, передбачає два основні етапи: виокремлення його й подальший аналіз структури. До критеріїв виокремлення полів можна віднести: структурний, психолінгвістичний, психофізіологічний, статистичний тощо. Для аналізованої терміносистеми використано семантико-логічний критерій, в основі якого лежить принцип ідентифікації, що передбачає пошук слова-ідентифікатора, яке повинне виражати поняття, ідею в найзагальнішій, абстрактній та нейтральній формі [4, с. 93]. Це центральне слово, семний склад якого окреслює семантичний контур майбутньої вибірки. Розрізнявальними ознаками під час побудови термінополя туризму стали відношення елементів поля до терміноодиниць цієї галузі знань і рівень узагальнення значення.

Ядро поля утворює термінологія туризму, яка, незважаючи на властиву їй багатоплановість і складність, постає як цілісна система.

Частки ядра – терміноодиниці, у яких сема співвіднесеності з туристичною галуззю є центральною в семантичній структурі. Базовою лексичною одиницею є термін *туризм*. Серед домінантних лексем, що належать до ядра, виділяємо: *тур, турист, туристичний продукт, внутрішній туризм, міжнародний туризм, віза, безвізовий режим, туристичні оператори, туристичні агенти, екскурсія, туристський маршрут, дестинація, туристсько-екскурсійні послуги* тощо. Периферію польової структури туристичної терміносистеми утворюють терміни, пов'язані з туристичною індустрією лише диференційними семами (або семою). Це міжгалузеві, загальнонаукові та загальнотехнічні терміни. До ближчої периферії зараховуємо міжгалузеві терміни на позначення понять дотичних галузей: *готель, вілла, рецепція, готельна анімація, номер, порт'є, покоївка, курорт, меню, санаторний комплекс, аеропорт, міжнародне повітряне перевезення, чартер, авіаквитки, клімат, заповідник, національний парк* тощо. Зону крайньої периферії утворюють загальнотехнічні (*будова, вага, обстеження, потік, повітря, рух, технологічний процес, фотоефект, час, швидкість, явище*) та загальнонаукові терміни (*аналіз, засоби, класифікація, концепція, критерій, методи, розрахунок, система, структура, тенденція, тип, потенціал, причина, форма* тощо). Що віддаленішою від ядра є периферійна зона, то слабший є ступінь уточнення відповідних понять. Периферія схильна до екстралінгвістичного впливу, унаслідок якого вона постійно змінюється, зокрема за рахунок семантичного розвитку або втрати одиниць [5, с. 11 – 13]. Наприклад, такі терміни, як *паспортна книжка, метрика*, що перебували в ХХ ст. на периферії туристичної термінології, зараз не вживають. Із розвитком галузі такі лексеми модернізувалися чи втратили свою актуальність і вийшли з ужитку, ставши історизмами.

Термінологічне поле має здатність ділитися на мікрополя або групи. Так, на необхідність виокремлювати об'єднання слів, що базуються не на лексико-семантичних зв'язках, а на класифікації самих предметів і явищ, наполягав Ф.П. Філін [12, с. 526]. Він називав їх *тематичними словниковими групами*. Якщо одну із мовних одиниць тематичної групи з часом замінити іншою, така зміна не призводить до змін у значеннях, стилістичному забарвленні мовних одиниць тієї самої групи, що, як стверджував науковець, вказує на майже повну відсутність семантичних зв'язків між одиницями групи.

У сучасному мовознавстві часто ототожнюють такі угруповання мовних одиниць, як лексико-семантична й тематична група, оскільки обидві здатні виражати об'єктивну дійсність за допомогою лексичних засобів. Відмінним є те, що *лексико-семантична група* – це підгрупа мовних одиниць у межах однієї частини мови, об'єднаних за спільними видовими значеннями; *тематична група* – це ряд мовних одиниць, поєднаних спільними родовими значеннями, тобто мовні одиниці, які називають різновиди одного й того самого ряду предметів (СЛТ, с. 55).

Тематичні групи пов'язані однією типовою ситуацією або однією темою, але «спільна ідентифікувальна (ядерна) сема для них не обов'язкова» [1, с. 110]. Це «об'єднання значень слів, в основі якого лежить подальше членування загального поняття, яке входить у зміст категорії пізнання», переконана Ж.П. Соколовська [9, с. 47]. На думку лінгвіста, «особливість тематичної групи полягає в тому, що вона, з одного боку, виділена на основі логічного членування широкого поняття, а з іншого боку, – на основі того, як це поняття членується, і логікою мови – значеннями слова. Таким чином, тематична група є сходинкою класифікації, на якій логіка мовного членування семантичного континууму виступає вже не просто як попередня, інтуїтивна основа, як орієнтир у процесі систематизації людських уявлень про об'єктивну дійсність, але й як самостійний фактор, як питомо мовне членування уявлень людини про об'єктивну дійсність» [8, с. 47].

Зважаючи на такі потрактування, у складі терміносистеми туризму можна виокремити найзагальніші тематичні групи (ТГ) з опертям на екстралінгвальну природу понять, які ці терміни називають:

1) назви видів туризму: *міжнародний туризм, внутрішній туризм*; за характером організації подорожі: *індивідуальний туризм, груповий туризм, організований туризм, неорганізований туризм, самодіяльний туризм*; за соціо-демографічними ознаками: *дитячий туризм, шкільний туризм, молодіжний туризм, сімейний туризм, туризм третього віку*; за видами діяльності: *спортивний туризм, культурно-пізнавальний туризм, лікувально-оздоровчий туризм, науковий туризм, діловий туризм, релігійний туризм*; за способом пересування: *авіаційний туризм, автотуризм, велотуризм, залізничний туризм, водний та ін.*;

2) назви туристичних маршрутів: за видом траси: *лінійний, радіальний, кільцевий, комбінований*; за тривалістю: *багатоденний, вихідного дня*; за сезонністю: *цілорічний, сезонний*; за способом пересування: *теплохідний, авіаційний, автобусний, залізничний, комбінований*;

3) найменування туристів: *індивідуальний турист, груповий турист, вітчизняний турист, внутрішній турист, міжнародний (іноземний) турист, транзитний турист, пішохідний турист, бізнес-турист, тенденційний турист, сімейний турист*;

4) назви підприємств у туристичній сфері: *туристичний оператор, туристичний агент, агентство подорожей, туристичне бюро, екскурсійне бюро, бюро реалізації туристсько-екскурсійних послуг, туристичні клуби, туристичні секції, туристсько-екскурсійні гуртки*;

5) найменування працівників туристичної індустрії: *директор / начальник відділу турагентства, менеджер (управитель) з туризму, менеджер із*

напрямок, керівник туристичної групи, гід-перекладач, екскурсовод, аніматор, порт'є, адміністратор готелю, покоївка, хостес;

6) назви процесів у туризмі: проектування (розпрацювання) турів, побудова траси маршруту, розпрацювання паспорту маршруту, аналіз проекту, організація туристичних заходів, реалізація екскурсійної програми, просування туристичного продукту, реалізація туристичних послуг, прямий продаж, продаж за комісійні, бронювання готелю, анулювання замовлення, післяпродажне обслуговування, гуртова реалізація, роздрібний продаж;

7) назви на позначення туристичних формальностей: документи для оформлення замовлення: листок замовлення, листок бронювання, підтвердження бронювання; документи для клієнта: договір, ваучер, віза, пам'ятка, страховий поліс, квиток на транспорт, документи, які підтверджують факт сплати туру; документи, які підтверджують особистість клієнта: паспорт, довіреність на дітей; окремі ланки митної системи: митний контроль, зелений / червоний коридор, митна декларація;

8) найменування в транспортному сегменті: аеропорт, авіаквиток, авіачартер, чартерна квота, перший клас обслуговування, бізнес-клас обслуговування, економний клас обслуговування, туристський клас обслуговування; чартерні туристичні потяги, екскурсійні потяги, плацкарта, нерегулярні перевезення, круїз, клас лайнера;

9) найменування в сегменті організації проживання та харчування: апартамент, дуплекс, люкс, напівлюкс, одномісний номер, двомісний номер, двомісний номер, тримісний номер, багатомісний номер; континентальний сніданок, англійський сніданок, шведський стіл тощо;

10) назви в сегменті організації дозвілля: активний відпочинок: рафтинг, каякінг, альпінізм, скелелазіння, маунтинбайк, сноуборд, теніс, скейтбординг, кайтинг, віндсерфінг, геокешинг; пасивний відпочинок: анімація, творча анімація, готельна анімація, музичні спектаклі, SPA;

11) найменування в географічному сегменті: акваторія, вітер, водоспад, географічне положення, історико-культурні рекреаційні ресурси, карта, клімат, компас, річка, природні рекреаційні ресурси, рекреація, материк, море, півострів, острів, океан, цунамі тощо.

Отже, структуру терміносистеми галузі туризму можна подати як модель «ядро – периферія», функційні одиниці якої позначають поняття туристичної сфери й уживаються в наукових текстах та усному мовленні фахівців. Дослідження термінологічних полів допомагає зрозуміти систему спеціальної мови в тісному зв'язку з реальними виробництвами і процесами.

1. Васильев Л.М. Современная лингвистическая семантика. Москва: Высшая школа, 1990. 176 с.
2. Гешко Н. Лексико-семантичне поле як системно структурне утворення та методи його дослідження *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. Буков. держ. мед. ун-т, Сучас. ун-т ім. Штефана Великого. Чернівці: БДМУ, 2014. № 2 (2). С. 73 – 78.
3. Денисова С.П. Типологія категорій лексичної семантики. Київ: Вид-во Київського держ. лінгвістичного ун-ту, 1996. 294 с.
4. Долгих Н.Г. Теория семантического поля на современном этапе развития семасиологии. *Филологические науки*. 1973. № 1. С. 89 – 98.

5. Захарчук О.Е. Функционально-семантические особенности понятийно-терминологического поля стилистики: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Ростов-на-Дону, 2008. 24 с.
6. Морозова Л.А. Терминознание: основы и методы. Москва: Прометей, 2004. 144 с.
7. Скворцов О.Г. Методы исследования лексических систем. Екатеринбург: Изд-во АМБ, 2001. 142 с.
8. Соколовская Ж.П. Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова). Киев: Вища школа, 1979. 192 с.
9. Соколовская Ж.П. Проблемы системного описания лексической семантики. Киев: Наук. думка, 1990. 183 с.
10. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология. Вопросы теории. Москва: Книжный дом «Либроком», 2009. 247 с.
11. Ткачева Л.Б. Основные закономерности английской терминологии. Томск: Томский государственный университет, 1987. 200 с.
12. Филин Ф.П. О лексико-семантических группах слов. *Езыковедски изследования в чест на акад. Ст. Младенов*. София, 1957. С. 524 – 536.
13. Щур С.Г. О соотношении системы и поля в языке. *Проблемы языкознания*. Москва: Наука, 1967. С. 66 – 70.
14. Teun A. van Dijk . Ideology: A Multidisciplinary Approach. London: Sage, 1998. 366 p.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

СЛТ – Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.

Lillia Pivnova

STRUCTURE OF TERMINOLOGICAL FIELD OF TOURISM IN UKRAINIAN

The article specifies typical characteristics of the terminology field. It focuses attention on the field's structure – its core and peripheral zones. The study discovers the fact that the elements of the field migrate: some elements leave the system, while others enter it, which causes the formation of blurry, diffuse boundaries.

The research outlines the field structure of the terminology field of tourism: the field core is formed by the tourism terminology, which, despite its versatility and complexity, is an integral system. Moreover, the periphery of the field structure of the tourist terminology system is compound by the terms related to the tourism industry only through differential semes (or a seme). The article singles out eleven thematic groups within the tourism terminology system.

The investigation of such groups is limited to a peculiar inventory type that enables more obvious grouping of specific terminology system.

Keywords: term, terminology, terminology system, terminological field? core and periphery of terminological field, lexical-semantic group, lexical set.